

СУРЖИК У НОВЕЛІ Б. ЖОЛДАКА «ВОЛЬФРАМ» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ

Дніпропетровське відділення МАН України, НТУ ХПІ

Рева Я.А.

Науковий керівник: учитель української мови й літератури Рева О.В.

Поміж багатьох викликів сьогодення українського суспільства однією з актуальних є проблема низького рівня загальної культури громадян, що позначається, звісно, як на їх усному, так і писемному мовленні. Дослідники-лінгвісти ще наприкінці ХХ ст. почали вивчати явище суржикізації, яке становило загрозу українській літературній мові, поширюючись на всі сфери людської життєдіяльності.

Для багатьох українських письменників суржик є потужним інструментом, за допомогою якого можна якомога краще й точніше схарактеризувати образи, індивідуалізувати їх, а відтак – привернути увагу до проблеми культури мовлення сучасного соціуму та формування повноцінної самодостатньої особистості.

Актуальність роботи полягає в тому, що питання мовної політики завжди залишатимуться злободенними. Останніми роками в українській художній літературі помітна тенденція частішого використання письменниками суржикового мовлення, позаяк суржик претендує належати до активного шару лексики. Т. Гундорова пояснює активне використання суржику Б. Жолдаком як рису постмодерної літератури, що заслуговує на увагу [6, с.115-124]. Наукових мовознавчих та літературознавчих розвідок новели Б. Жолдака «Вольфрам» ми не виявили.

Мета роботи – визначити функційну специфіку семантичних і стилістичних конотацій лексичних одиниць суржикового мовлення персонажів новели Б. Жолдака як репрезентанта характеристики літературного героя.

Завдання науково-дослідницької роботи: шляхом суцільної вибірки з тексту новели «Вольфрам» Б. Жолдака виокремити лексеми, що належать до суржику; подати їх загальну характеристику; аналізуючи звуковий і морфологічний склад суржикізмів, систематизувати їх; простежити закономірності використання суржику персонажами новели; визначити кількісний склад суржику щодо їх частиномовної приналежності; обґрунтувати соціально-психологічні чинники, що зумовлюють пріоритетність суржику як засобу спілкування в сьогочасному суспільстві.

Об'єкт дослідження – лексеми-суржикізми, уживані в новелі Б. Жолдака «Вольфрам». Предмет наукового аналізу – функційна специфіка лексичних одиниць суржикового мовлення як засіб характеристики персонажів у новелі Б. Жолдака «Вольфрам». Подальші різноаспектні дослідження суржикізмів передбачають їх структурний, словотвірний аналіз, етимологічні розвідки та ін.

Мовне явище, що отримало назву *суржик*, належить до специфічної форми побутування мови в Україні. Його національну й соціальну природу відображає сам термін, запозичений із сільськогосподарської лексики.

Одинадцятитомний тлумачний словник української мови фіксує слово *суржик* у двох значеннях: «1. Суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса і т. ін.; борошно з такої суміші; 2. (перен., розм.) Елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова». Таке ж визначення подане й у новому «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакцією В.Т. Бусела [1, с. 1416].

Загальноприйнятого визначення статусу цього мовного явища на сьогодні немає. Мовознавці потрактовують суржик по-різному. Утім, спільним є розуміння суржику як загалом негативного явища. Л. Масенко стверджує, що він «нищить узус (практичну спонтанну норму) української мови і відриває її від літературної основи».

Аналізуючи характер порушень, мовознавці виділяють такі групи суржику: українське фонетичне оформлення російського слова із заміною російських звуків українськими; російські слова в українському морфологічному оформленні; слова, у яких поєднуються російські та українські фонетичні й морфологічні елементи; неправильно побудовані словосполучення; уживання неправильних, неукраїнських форм слів [4, с. 2].

У новелі «Вольфрам» Б. Жолдак активно послуговується такими групами суржикової лексики, маркованої чужомовним звуковим та морфемним складом:

- сполуки російських слів в українському морфологічному оформленні (11 лексичних одиниць (далі ЛО), 36%): *думаю, альо, обнаруженому, случилось, алкашка, підзаборна проститутка, вещь, разговор, обнаружаю, помощь;*
- менш уживаними є слова й сполуки спотвореного звучання російського слова (8 ЛО, 26%): *німедленно, потріять, только в случаї, нужны дєньги, принадлежащих, по причині находящій на автобусній остановки, выбрасуєш;*
- із заміною російських звуків українськими (6 ЛО, 19%): *імеють место бить, ізвініть, вознагражденія, по-відітому, безокою, пацана;*
- граматично неправильно побудовані словосполучення (1 ЛО, 3%): *только в случаї вознагражденія;*
- уживання слів, що порушують лексичну норму української мови, зокрема й росіянізми (3 ЛО, 10%): *в сумочки, у виді, об етом;*
- слова, утворені поєднанням російських та українських фонетичних і морфологічних елементів (2 ЛО, 6%): *іше, как* [3].

Наведені приклади свідчать про те, що герої твору змішують слова двох мов, спотворюючи обидві, чим демонструють низький рівень освіти й культури мовлення. Наприклад, слово *ізвініть* персонаж використовує замість *пробачте*.

Вибачати – (запозичення з польської мови; п. *wybaczać*) спершу означало «побачити, роздивитися, розпізнати», а нове значення його розвинулося під впливом *przebaczyć* «недобачити, пропустити», звідки й походить укр. *пробачити, передбачити*;

Слово *ізвініть* походить від *из-+винить*, «далее от праслав.*veina «то, что заслуживает наказания», от которого в числе прочего произошли: ст.-слав_вина (греч. ατία, φόρμη), др.-русск. вина «вина, причина, обвинение,

грех», русск., укр. вина́, болг. вина́, чешск., словацк. vína, в.-луж., н.-луж., польск. wina. Образовано с суф. -n-a (как волна) от того же корня *vei-/*voi-, восходит к праиндоевр. *ei-/*oi-. Родственно лит. vaina «ошибка», латышск. vaīna «вина», atvainuot «извинять», а также, возм., лат. vindex «мститель», «назначающий пеню».

Хоча слово «вибачати» означає «виявляти поблажливість», автор таки використовує «ізвиніть» у репліках чоловіка, який нібито допоміг головній героїні, тим самим підкреслюючи недоліки характеру персонажа. Спираючись на етимологічне значення російського слова «извините», слід зауважити, що людина, яка послуговується таким словом під час розмови, підсвідомо відчуває на собі певну провину. Ця думка, звісно ж, стосується і чоловіка з новели «Вольфрам»: усвідомивши свою провину, він таки хоче скористатися пригодою, яка сталася із жінкою, на свою користь.

У новелі немає портретних описів героїв, але характеристичним є мовлення персонажів, марковане суржикізмами: героїня постає невпевненою, скромною жінкою, її збіднена мова позбавлена національного колориту, краси й виразності, що виявляє пересічну містьянку, яку турбують лише щоденні побутові клопоти.

Із метою якомога краще візуалізувати той чи той образ, схарактеризувати героїв, виявити їхнє світобачення, моральні та духовні цінності, Б. Жолдак використовував у репліках своїх персонажів певні види суржику: кальковані російські лексеми, граматично неправильні форми українських слів, російсько-українські фонетичні та морфологічні покручі, синтаксичні інтерферентні одиниці тощо. Герої Б. Жолдака не прагнуть стежити за чистотою та культурою свого мовлення, оскільки почуваються комфортно в двомовному середовищі, бездумно наслідують чужорідні слова, утворюючи мовні гібриди, що є результатом несвідомого перемикання мовних кодів; прагнучи підвищити свій соціальний статус, вони відмовляються від національних коренів, тим самим засвідчуючи не лише свою мовленнєву недолугість, пристосуванство, нищість, а й особистісну меншовартісність.

Перелік посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь, 2006. 1440 с.
2. Гундорова Т. Гротески київського андеграунду. *Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн*. Київ, 2005. С. 115–124
3. Жолдак Б. *Нестяма: збірка творів*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.
4. Крупеньова Т. І. Суржик у романі Михайла Бринихи «Шахмати для дибілів». 2016. С. 1-3.